

Az önálló Montenegró és a montenegrói öntudat földrajzi háttere

BOTTLIK ZSOLT¹

Abstract

An independent Montenegro and the geographic background of Montenegrin identity

Montenegro (Crna Gora), a country with a territory of barely 14 thousand km² has long supported the centralised power in Belgrade. Although Montenegrins were highly overrepresented in the institutions of the Yugoslav and later Serbo-Montenegrin Federation (military forces, police and administration) with respect to their share within the whole population, due to the problems emerging in the middle of the 1990s the issue of independence soon entered the political agenda. This marked the beginning of a move away from the Federation and had led to a desire to proclaim sovereignty and culminated in the referendum held in May 2006 which decided in favour of independence.

In the first half of the study a summary is presented about the historical background of the ethnic spatial structure of Montenegro and its present state based on the data of the latest official census (2003) focusing mainly on modifications of the Montenegrin national self-consciousness. The intensification of the Montenegrin ethnic identity paved the way for the results of the referendum in 2006 granting once again independence to the country. The recently acquired independence, however, necessitates revisiting the geographic aspects of the referendum and its background.

Bevezetés

Montenegró alig 14 ezer km² területű ország, az egykori Jugoszlávia legkisebb tagköztársasága, amely az 1990-es években a végsőkig kitartott a belgrádi központi hatalom mellett. Ez a tény – bár csak látszólag – kifizetődő volt a köztársaságnak, hiszen a föderáció törvényhozásában, ill. az azt működtető intézményekben (katonaság, rendőrség, egyéb hivatalok) messze számarányukat meghaladva vettek részt montenegróiak (Šuković, M. 2005). Ugyanakkor az 1990-es évek közepétől, főként a háború és az országot sújtó külföldi gazdasági

---

¹ Egyetemi adjunktus, ELTE Földrajz-Földtudományi Intézet, Regionális Földrajzi Tanszék, 1112 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/c. E-mail: agria@gmx.net

embargó következtében jelentkező problémák miatt itt is napirendre került az önállóság kérdése. Ennek első manifesztuma volt az 1997-es elnök-, majd az egy évvel későbbi parlamenti választás, amikor a Miloševićhez hű politikai vezetést egy, a Belgráddal való szakítást sem elvető politikai formáció váltotta föl. Montenegró ezután fokozatosan távolodik a föderációtól, mígnem kinyilvánítja szándékát az önállóságra amelyet a 2006 májusában lezajlott népszavazás erősített meg, ill. a néhány nappal későbbi nemzetközi elismerés tett végérvényessé.

Az alábbi tanulmány első felében összefoglalást kívánunk nyújtani Montenegró etnikai térszerkezetének történeti háttéréről és az utóbbi népszámlálás (2003) alapján vázolható helyzetéről, különös tekintettel a montenegrói öntudat változásáról. Ez utóbbi erősödése alapozta meg a 2006-os évi referendum eredményeit, amely szerint az ország a Jugoszláviával (elsősorban Szerbiával) való több évtizednyi együttélés után újra az önállóság útjára lépett. Ez időszervé tette a voksolás földrাজi vonatkozásainak, ill. annak háttérének fölvázolását is.

A kutatás adatbázisa és módszerei

A kutatás adattáblái több pilléren nyugszanak. Forrásként egyrészt a podgoricai Statisztikai Hivatal (Zavod za Statistiku, MONSTAT) azon kiadványai szolgáltak, amelyek települési szinten közölnek adatokat a lakosság nemzetiségi, anyanyelvi és vallási összetételére, valamint egzisztenciális szintjére vonatkozólag a legutóbbi népszámlálás (2003) alapján.

A tanulmány adatainak másik csoportját a szükséges méretarányú és tematikájú (közigazgatási, topográfiai) térképek képezték, amelyek segítségével lehetővé vált a több mint 1200 települési egységet tartalmazó alaptérkép megszerkesztése (pl. RUDIĆ, V. 1995; MIJOVIĆ, V.–JARČOV, V. 2005). A fenti adatokat integráltunk egy térinformatikai adatbázisba, amely lehetőséget nyújt a közöttük lévő összefüggések feltárására, valamint az alap- és fajlagos adatok térképezésére. A rendszer további bővítésével a jövőben lehetővé válik az ország társadalmi folyamatainak további földrajzi aspektusú vizsgálata is.

A fentieket egy, a választási bizottság időközben megszűnt honlapjáról (www.rrk.cg.yu), valamint a Demokratikus Átalakulás Centrumának honlapjáról (www.cdtmn.org/dokumenti/zvanicni-rezultati-referendum-2006.pdf) is letölthető adattábla egészítette ki, amely az ország elszakadását deklaráló referendum eredményeit tartalmazza szavazó körök szerint. Sajnos ezeket az egységeket nem lehetett maradéktalanul megfeleltetni a fenti alaptérképpel, ezért a szavazó körök adatait opština szinten összesítettük.

Montenegró – egy régi-új állam Európában

Történelmi előzmények

Jóllehet, Montenegrónak a Szerbiával alkotott államszövetségből való kiválásával Európa térképén új állam keletkezett, az ország függetlensége

már hosszú múltra tekint vissza (ANDRIJAŠEVIĆ, Ž–RASTODER, Š. 2006). A mai Montenegró területén jön létre az egyik első szilárdnak mondható szerbek által létrehozott államalakulat (a 9. sz. második felétől független *Dukla, Duklja, Doclea*), amelyet 1077-től a központi területein átfolyó folyóról Zeta királyságnak neveztek. Később a 12. sz. folyamán a szerb állam hatalmi súlypontja É-abbra (*Raška, Rasa* – a későbbi Novi Pazari Szandzsák, ill. Koszovó területére) tolódik. Zeta területe a 12. sz. vége és a 15. sz. dereka között a megerősödött, központi szerb állam részévé vált (BOEKH, K. 1999).

A 14–15. sz.-i török hódítást a korabeli balkáni államok nem tudták feltartóztatni, de a helyi ellenállásra alkalmas, zord hegyvidék miatt az Oszmán (Török) Birodalom nehezen tudta közigazgatásilag integrálni, teljesen ellenőrzése alá vonni a – formálisan az 1470-es években részévé vált – zetai térséget. Az oszmán világbirodalom – hatalmas kiterjedése, gazdasági nehézségei és a külpolitikai helyzet következtében – később sem tudta akarátát maradéktalanul rákényszeríteni a „Fekete hegyek országának népére”.

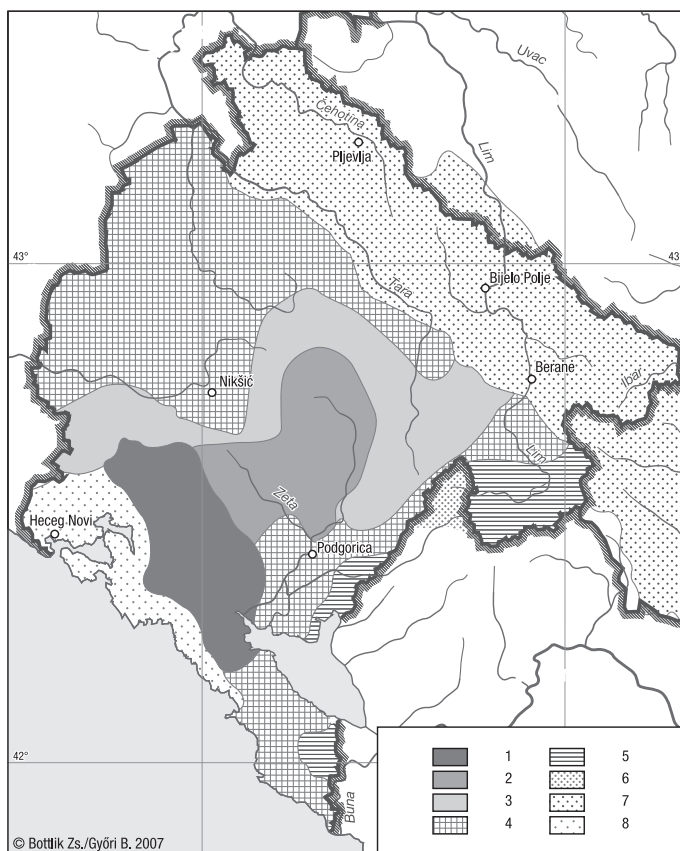
A montenegróiak egyre sikeresebb szabadságharcának köszönhetően, a 18. sz. végétől beszélhetünk ismét az ősi Zeta területén, többé-kevésbé független szláv államalakulatról (új nevén Montenegróról), amelynek a területe lényegében a cetinjei kolostorban székelő püspök-fejedelem (*vladika*) által ellenőrizni képes vidékre terjed ki. Ez volt az a magterület, amely a 19. sz. folyamán a sorozatos törökellenes háborúk sikerei nyomán fokozatosan éri el a második balkáni háborúban (1912–13) legnagyobb kiterjedését (1. ábra).

Területét az első világháborút követően, 1922–1929 között a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság cetinjei prefektúrájához (*oblast*), 1929–1941 között Jugoszlávia Zetai bánóságához (*banovina*) csatolták. A második világháború idején 1941–1943 között olasz, 1943–1944-ben német gyámság alatti bábállamként a titói partizánmozgalom egyik fellegvára volt. A világegést követően, 1945-ben megszületett Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban (némi területi átszervezést követően) pedig, vélhetően Tito nagyszámú montenegrói származású harcostársa miatt, önálló köztársasági státust is kapott (FÜRST, P. 2005).

A földrajzi környezet

Az ország társadalmi-gazdasági régióinak kialakulásában a történelmi háttér mellett meghatározott szerepe volt a természetföldrajzi környezetnek, amelyet az Adriai-tenger partvidéke mellett a Dinaridák központi mészkővonulatai, ill. a hegyvonulatok között levő folyóvölgyek, medencék határoznak meg leginkább.

A természetföldrajzi tájak alapján négy, egymással ÉNy–DK-i, csaknem párhuzamos futásirányú régióról beszélhetünk. Az első az a *tengerparti térség*, amely lényegében a Dinaridák külső vonulatai és az Adriai-tenger közötti szűk

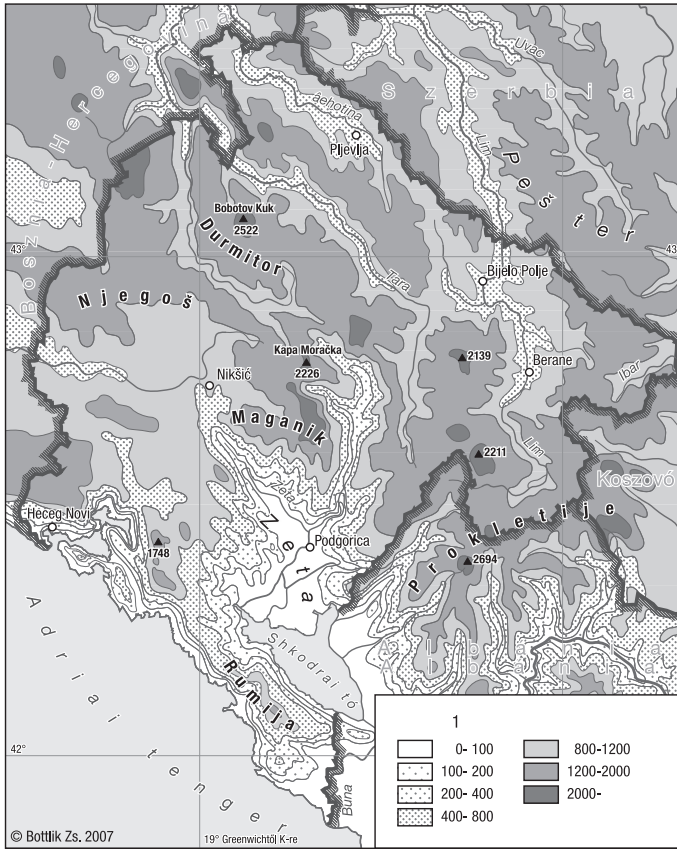

1. ábra. Montenegró területének változásai a 18. sz. végétől 2003-ig. – 1 = Montenegró területe a 18. sz. végén; 2 = 1830-ban; 3 = 1859-ben; 4 = 1878-ban, ill. 1884-ben; 5 = 1913-ban; 6 = 1913-ban megszerzett, de az első világháború után elvesztett terület; 7 = az első világháború után ideiglenesen birtokolt terület; 8 = Montenegró területe 1945 után. Forrás: PÁNDI L. (szerk.) 1997

Territorial changes in Montenegro from the end of the 18th century to 2003. – Territory of Montenegro: 1 = at the end of the 18th century; 2 = in 1830; 3 = in 1859; 4 = in 1878, resp. in 1884; 5 = in 1913; 6 = territory occupied in 1913, but lost after First World War; 7 = territory owned temporarily after First World War; 8 = territory of Montenegro after 1945.

Source: PÁNDI, L. (ed.) 1997

sávra koncentrálódik. E fent említett parti sáv, ill. a *Dinaridák* központi, sok helyen a 2000 m-es magasságot is meghaladó mészkőszirtjei közé ékelődik a *Podgoricai-medence*, amely a Shkodrai-tótól az elkeskenyedő Zeta völgyén át a Nikšići-poljéig húzódik. Végezetül a mészkőszirtok, mészkő fennsíkok között, az ország ÉK-i részén a főként ÉNy-i irányba futó nagyobb folyók (Tara, Cetina, Lim), ill. az általuk föltöltött *völgyek*, *poljék* képeznek sajátos táji együttest (2. ábra).

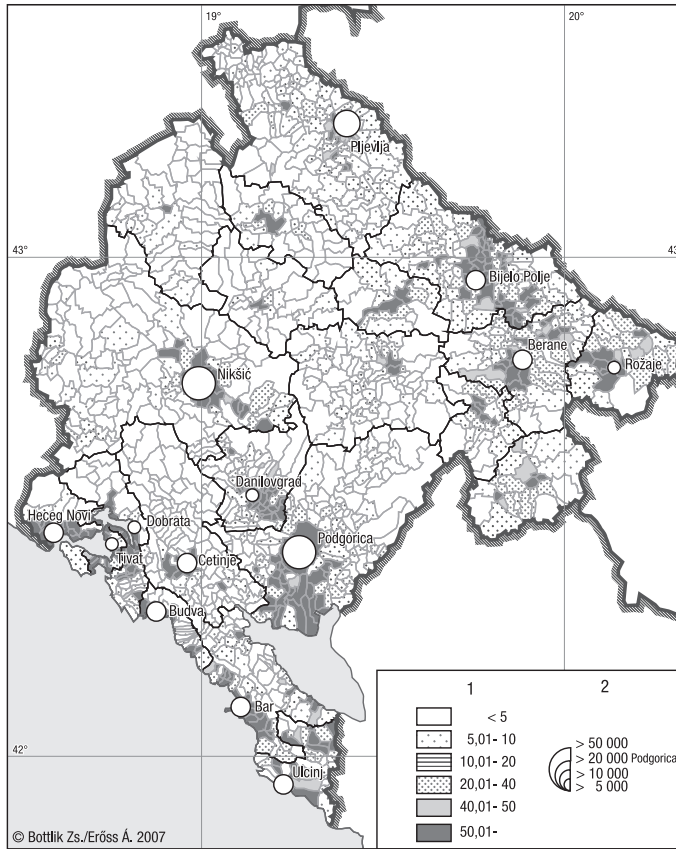

2. ábra. Montenegró domborzati viszonyai. – 1= magassági szintek m-ben

Relief map of Montenegro. – 1 = height levels in metres

Montenegró népessége a legutóbbi népszámlálás (2003) alapján 620 145 fő, míg az ország népsűrűsége mintegy 45 fő/km², amellyel az alacsonyabb népsűrűségű európai országok közé sorolható. Az országos átlagérték területi megoszlása azonban – részben a fenti természetföldrajzi viszonyoknak megfelelően – rendkívül egyenlőtlen (3. ábra).

A legnagyobb népességtömörülés a Podgoricai-medencében, ill. a Nikšići-polje területén jött létre, ahol az ország két legnagyobb városában (Podgorica főváros és Nikšić), valamint ezek környékén él az ország lakosságának több mint egyharmada. Az országos átlagnál magasabb a népsűrűség a kedvező közlekedés földrajzi helyzetű tengerparti sávban is, ahol szinte szünet nélkül követik egymást a festői fekvésű kis települések. Itt elsősorban a jelentősebb, főként idegenforgalmi központok rendelkeznek nagyobb értékekkel (Kotori-öböl települései, Budva, Bar, ill. Ulcinj). Magas a népsűrűség a fent

3. ábra. Montenegró népességének területi megoszlása településenként, 2003. – 1= népsűrűség, fő/km²; 2 = 5000 főnél nagyobb népességű települések. Forrás: 2003. évi népszámlálás, MONSTAT, Podgorica

Territorial distribution of the population of Montenegro by settlement, 2003. – 1 = population density, persons per km²; 2 = settlements with more than 5,000 inhabitants. Source: Census of Population 2003, MONSTAT, Podgorica

említett régiók mellett az ország É-i részén, a mélyebben fekvő térszíneken is. Ez utóbbi területen a nagyobb népességszámmal rendelkező települések és környékük jól rajzolják ki a szélesebb folyóvölgyeket.

Jelentős területek ezzel ellentétben rendkívül alacsony értékkel rendelkeznek, sőt összefüggő lakatlan területekkel is találkozhatunk. Ezek elsősorban az ország középső részén található magas mészkőszirtek (Durmitor és Sinjajevina hegységek) területei, ahol csak az opština kisvárosainak népességszáma mozog 1500–3000 fő között (Kolašin 2989 fő, Žabljak 1937 fő, Plužine 1494 fő). Feltűnően alacsony értékekkel rendelkeznek még Nikšić opština for-

galmi árnyékban levő és aprófalvas településszerkezetű Ny-i és DNy-i részei, valamint – a központi város környéket nem számítva – Cetinje opština is.

Az ország etnikai térszerkezetének változásai (1945–2003)

A titói Jugoszláviát kísérő konfliktusok árnyékában kissé háttérben maradt a montenegróiak és a szerbek között húzóódó kétségtelenül nem éles, de mégiscsak létező törésvonal. Az ország etnikai térszerkezetének tárgyalása ezért nem nélkülözheti ennek háttere bemutatását.

Montenegró lakóinak etnikai öntudata sokáig a többi szerbével együtt fejlődött. Az elmúlt évszázadokban inkább azok a tényezők voltak hangsúlyosak, amelyek összekötötték a mai két etnikai csoportot, jóllehet korábban, mint ahogy a közelmúltban is voltak törekvések az önálló identitástudat kialakítására. A regionális montenegrói öntudat alapját a sajátos, elszigetelt földrajzi helyzettel, a történelmi fejlődéssel (önállóan és elsőként visszanyert függetlenség), a független montenegrói területekhez köthető hatalmi központ a cetinjei püspökség meglétével, valamint a szerb nyelv ún. *ijekavica*-variánsának montenegrói elterjedésével (a Szerbiában elterjed „ekavicával” ellentétben) próbálják magyarázni (MIEDLING, H. M. 2005; CROSS, S.–KOMNENICH, P. 2005).

A titói Jugoszláviában, eltérően a két világháború közötti kurzustól, a montenegróiakat külön etnikai kategóriába sorolták (EBERHARDT, P. 2003). E tényben azonban a belgrádi „jugoszláv” vezetés inkább történelmi, valamint politikai (a szerb etnikum jugoszláviai súlyát csökkenteni igyekvő) megfontolásai játszottak szerepet és nem az, hogy ténylegesen külön etnikumnak gondolták az itt élőket. A szerbek a montenegróiakat inkább sajátos regionális identitású nemzettársaiknak, a szerbség egy néprajzi csoportjának tekintették.

A montenegrói nemzet megteremtésére irányuló törekvések is látszanak az ország lakosságának nemzetiségi összetételének változásában (4. ábra). A politikai doktrínának megfelelően a második világháborút követő 1948-as népszámlálás pillanatában Montenegró lakosságának mintegy 90%-a montenegróinak vallotta magát (1. táblázat).

A 4. ábrát szemlélve látható, hogy az 1980-as évek végéig a lakosság számának fokozatos, de lassuló ütemű emelkedése mellett a legszembetűnőbb változás a montenegróiak számának ingadozása és arányuk lassú, de fokozatos visszaszorulása (SPASOVSKI, M. 1993). Ennek oka részben a már említett, nem teljesen kiforrott montenegrói öntudat, a muzulmán vallású lakosság magasabb természetes szaporodása, (ill. statisztikai számbavételük problémája), valamint a „jugoszláv” nemzetiségi kategória térhódítása (MOOR, P. G. 2000).

Az ország etnikai megoszlásának azonban drasztikus átrétegződése tapasztalható a legutóbbi népszámlálás alapján. Ennek okai viszont nem a természetes népmozgalmi tényezőkben bekövetkező drámai változásokban, hanem sokkal inkább az általános politikai helyzet megváltozásában keresendők (GALLAGHER, T. 2003). A helyi lakosság montenegrói identitása főként az 1990-es években eltolódott

1. táblázat. A montenegrói népesség nemzetiség szerinti megoszlásának változása 1948–2003 között

Etnikum	Népszámlálás éve						
	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2003
	1000 fő						
montenegrói	342,0	363,7	384,0	355,6	400,5	380,5	267,7
szerb	6,7	13,9	14,1	39,5	19,4	57,5	198,4
bosnyák	–	–	–	–	–	–	48,2
muszlimán	0,4	6,4	30,7	70,2	78,1	89,6	24,6
albán	19,4	23,5	25,8	35,7	37,7	40,4	31,2
horvát	6,8	9,8	10,7	9,2	6,9	6,2	6,8
roma	0,2	0,2	0,2	0,4	1,5	3,3	2,6
„jugoszláv”	–	–	1,6	10,9	31,2	26,2	1,9
nem válaszolt, ismeretlen etnikumú	–	–	0,2	3,7	4,6	7,0	33,1
egyéb	1,7	2,4	4,6	4,4	4,4	4,3	5,5
Összesen:	377,2	419,9	471,9	529,6	584,3	615,0	620,1
	%						
montenegrói	90,7	86,6	81,4	67,1	68,5	61,9	43,2
szerb	1,8	3,3	3,0	7,5	3,3	9,3	32,0
bosnyák	–	–	–	–	–	–	7,8
muszlimán	0,1	1,5	6,5	13,3	13,4	14,6	4,0
albán	5,1	5,6	5,5	6,7	6,5	6,6	5,0
horvát	1,8	2,3	2,3	1,7	1,2	1,0	1,1
roma	0,1	0,0	0,0	0,1	0,3	0,5	0,4
„jugoszláv”	–	–	0,3	2,1	5,3	4,3	0,3
nem válaszolt, ismeretlen etnikumú	–	–	–	0,7	0,8	1,1	5,3
egyéb	0,5	0,6	1,0	0,8	0,8	0,7	0,9
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

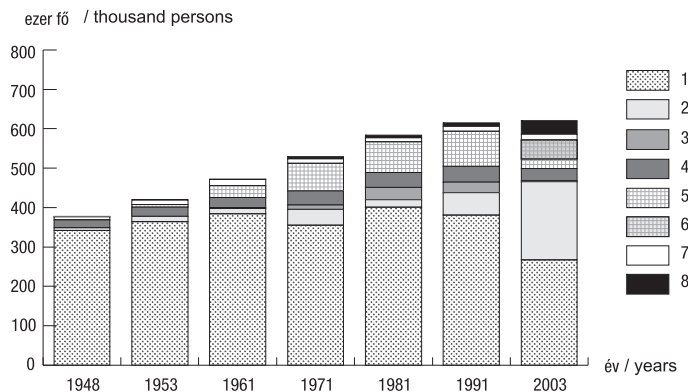
Forrás: Jugoszláv (1948–1991) és montenegrói (2003) népszámlálási adatok.

a korábbi, francia típusú „államnemzeti” kategóriából a származási-nyelvi alapú „kultúrnemzeti” kategóriába (KICOŠEV, S.–KOCŠIS, K.–JORDAN, P. 2006). A változások közül a magukat már szerbnek vallók számának és arányának látványos előretörését, a „bosnyák” etnikai kategória megjelenését, ill. a „jugoszláv” eltűnését, valamint a nemzetiségét vállalni nem akaró lakosság érzékelhető növekedését kell megemlíteni.

E fenti folyamatok térbeli konzekvenciái sejthetők az 5. ábra alapján. A térkép a két legutóbbi népszámlálás alapján mutatja be opštínák szerint a lakosság nemzetiségi összetételét.² A két időpont között a legkisebb változások

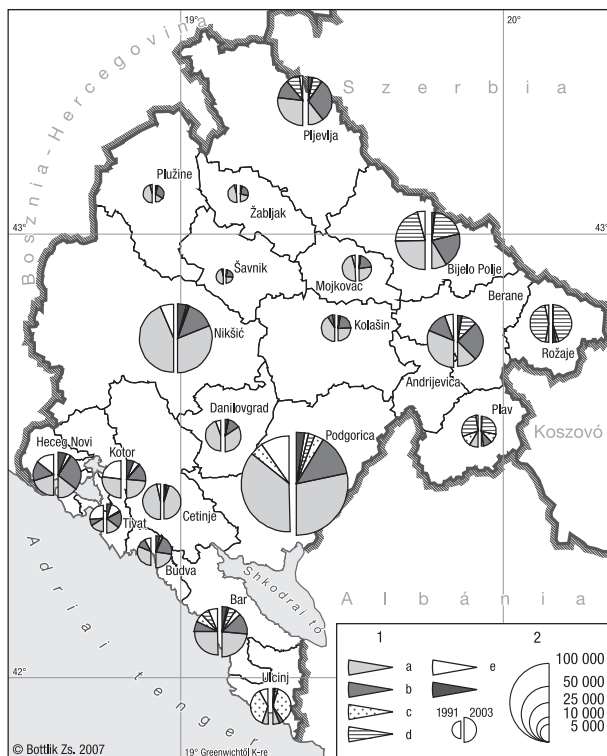
² Miután Andrijevića az 1990-es években lett a szomszédos opštínából kialakítva, így 2003-as adatait Beranéhoz számítva adjuk közre.

4. ábra. A lakosság nemzetiségi összetételének változása Montenegróban 1948–2003 között. – 1 = montenegrói, 2 = szerb, 3 = „jugoszláv”, 4 = albán, 5 = muszlimán, 6 = bosnyák, 7 = egyéb, 8 = nem tudja, nem mondja meg. Forrás: <http://www.monstat.yu> és KICOŠEV, S. 2005

Changes in ethnic structure of the population in Montenegro between 1948 and 2003. – 1 = Montenegrins; 2 = Serbs; 3 = „Yugoslavs”; 4 = Albanians; 5 = Muslims; 6 = Boshniaks; 7 = others; 8 = no answer. Source: <http://www.monstat.yu> and KICOŠEV, S. 2005

5. ábra. Montenegró lakosságának etnikai megoszlása opština szerint 1991-ben és 2003-ban. – 1 = a lakosság etnikai összetétele: a = montenegrói; b = szerb; c = albán; d = bosnyák, muszlimán; e = egyéb; f = nem tudja, nem nyilatkozik; 2 = a lakosság száma. Forrás: <http://www.monstat.cg.yu/Popis.htm>; KICOŠEV, S. 2005 és BÜSCHENFELD, H. 2001 alapján saját számítás

Ethnic structure of the population of Montenegro by opština in 1991 and 2003. – 1 = ethnic structure of population: a = Montenegrins; b = Serbs; c = Albanians; d = Boshniaks, Muslims; e = others; f = no answer; 2 = population number. Source: Calculations of the author on the basis of <http://www.monstat.cg.yu/Popis.htm>, KICOŠEV, S. 2005 and BÜSCHENFELD, H. 2001.

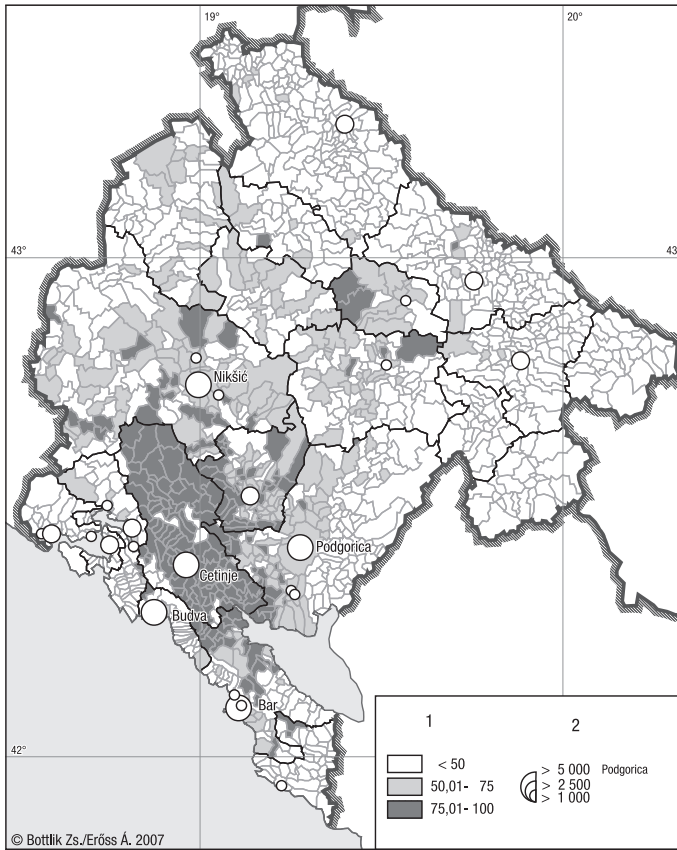
főleg az albán, ill. muszlimán-bosnyák többségű területeken (Rožaje, Plav, Ulcinj), valamint az egykori főváros környéki területen (Cetinje) tapasztalhatóak (Kocsis K. 2006). Ahogy a grafikon is mutatja, a legfeltűnőbb változás a szerbek előretörésének köszönhető, főleg azokon a területeken, ahol korábban is számottevő arányban éltek. Itt főként a tengerparti opštínákat kell megemlíteni (Herceg Novi, Tivat, Kotor, valamint Budva), ahol leginkább az 1991-ben egyéb kategóriába sorolt lakosság hangsúlyozza szerb identitását az ezredfordulón. Emellett az egykori Novi Pazar-i szandzsák területének ÉNy-i része (főként Pljevlja) is már szerb többségű 2003-ban. Itt azonban a magukat korábban montenegróinak vallók közül változtatták meg sokan válaszukat a nemzetiségüket tudakoló kérdésre. Hasonló a helyzet több, az ország középső, ritkábban lakott térségeiben (Plužine, Žabljak, Šavnik, Kolašin, Mojkovac), valamint az ÉK-i vegyes lakosságú opštínákban (Bijelo Polje, Berane). Ugyanakkor a két nagyvárosi régióban (Podgorica és Niksić), mind a két folyamat eredményeként növekedett a magukat szerbnek vallók száma és aránya.

Az etnikai térszerkezet sajátosságai 2003-ban

A legutóbbi népszámlálás adatai alapján tehát látható, hogy Montenegró, hasonlóan a térség országainak többségéhez, etnikailag vegyes képet mutat (KICOŠEV, S. 2005; KOCŠIS, K. ed. 2007). Az ezredfordulón a lakosságának már csak relatív többségét (267 669 fő, 43,16%) alkotják az államalkotó nemzetiségéhez tartozó *montenegróiak*. Az ország 22 opštínájából, mindössze 6-ban alkotják a lakosság abszolút, további 3-ban pedig a relatív többségét (6. ábra).

Az ország 1254 települése közül 397-ben vannak abszolút többségben, e települések főként az ország középső, ill. DNy-i területein fekszenek. Közülük az a csaknem 200 település, ahol arányuk a 75%-ot is meghaladja, leginkább Cetinje opštínában alkot összefüggő területet, amely átnyúlik a környező községekbe is (Danilovgrad, Podgorica és Bar). Ez a hagyományosan erős montenegrói identitással rendelkező terület az, ahol a 18. sz. végén a cetinjai *vladika* kikiáltotta miniállamának a Török Birodalomtól való függetlenségét (1. és 6. ábra). Legnagyobb közösségeik Podgoricában (81 672 fő) és Niksićben (36 890 fő) találhatóak, de 5000 főt meghaladó csoportjaik élnek Cetinjében (13 814 fő), valamint a tengerparti Barban (6740 fő) és Budván (5260 fő) is.

Montenegró nem montenegrói lakosságának legnagyobb része (198 414 fő) a *szerb* etnikumhoz tartozik. A 6 opštínában abszolút, további 4-ben relatív többséget alkotó, az összlakosság csaknem egyharmad részét (32%-ot) kitevő szerbség az ország ÉK-i, ritkábban lakott magashegyi opštínáiban (leginkább Pljevlja, kisebb részben Plužine és Žabljak környékén), valamint a Kotori-öböl mentén alkot mozaikos etnikai teret. A szerben 454 településen vannak abszolút többségben, ugyanakkor a 75%-os arányt csupán 164 település esetében ha-

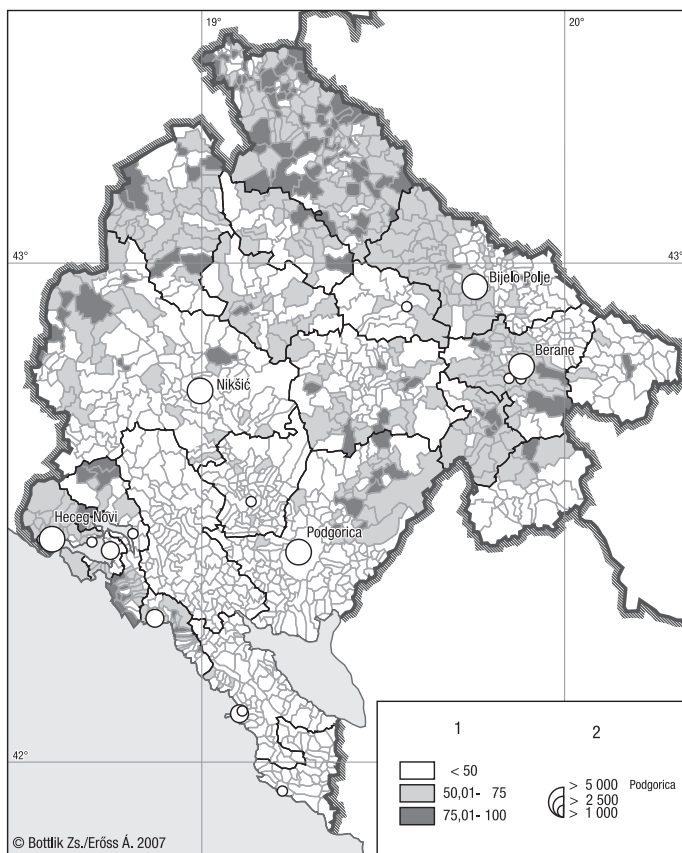

6. ábra. A montenegróiak területi elhelyezkedése településenként Montegróban, 2003. – 1 = a montenegróiak aránya; 2 = 1000 főnél nagyobb montenegrói közösségek. Forrás: 2003. évi népszámlálás. Településenkénti nemzetiségi és etnikai adatok. Zavod za Statistiku, MONSTAT, Podgorica

Territorial structure of Montenegrins by settlement in Montenegro, 2003. – 1 = rate of Montenegrins; 2 = Montenegrin municipalities with more than 1,000 persons. Source: Census of Population, 2003. National or Ethnic Affiliation. Data by Settlement and Municipalities. Zavod za Statistiku, MONSTAT, Podgorica

adják meg (7. ábra). A legnagyobb szerb közösségek szintén a két legnagyobb városban található, jóllehet számuk jóval elmarad a magukat crnagorácnak vallóktól (Podgorica 37 037 fő, Nikšić 14 766 fő). Emellett nagyobb csoportjaik közül Pljevljaban még több mint 10 ezren élnek, de Herceg Novi, Bijelo Polje és Berane szerb lakosságának lélekszáma már csak az 5 ezret haladja meg.

Jól látható, hogy a 2003-ban szerb többségű területek, azon térségek, ahol már az előző még jugoszláv népszámlálás alkalmával is jelentős szerb

7. ábra. A szerbek területi elhelyezkedése településenként Montenegróban, 2003. – 1 = a szerbek aránya; 2 = 1000 főnél nagyobb szerb közösségek. Forrás: l. a 6. ábránál

Territorial structure of serbs by settlements in Montenegro, 2003. – 1 = rate of Serbs; 2 = Serb municipalities with more than 1,000 persons. Source: see Fig 6.

lakosság volt kimutatható. A szerb identitás erősségét elsősorban azzal magyarázhatjuk, hogy az ország ÉNy-i részén (az egykori Novi Pazari szandzsák területén), valamint a crnogorai tengerpart legattraktívabb részén (Kotori-öböl környéki térségekben), főként az 1950-es és 1960-as években erős bevándorlás volt megfigyelhető, leginkább a szerb etnikai törzsterületnek számító ó-szerbiai térségekből, amely nyilván nem nélkülözte az állami támogatást sem (BÜSCHENFELD, H. 1981).

Az ország lakosságának kisebbségei közül jelentős csoportot képeznek azok a szerb és/vagy horvát nyelven beszélők, akik az Oszmán Birodalom előrenyomulásának következtében tértek át a muzulmán hitre. E csoportok magukat saját nyelvükön „muszlimán” nemzetiségűnek mondták a titói

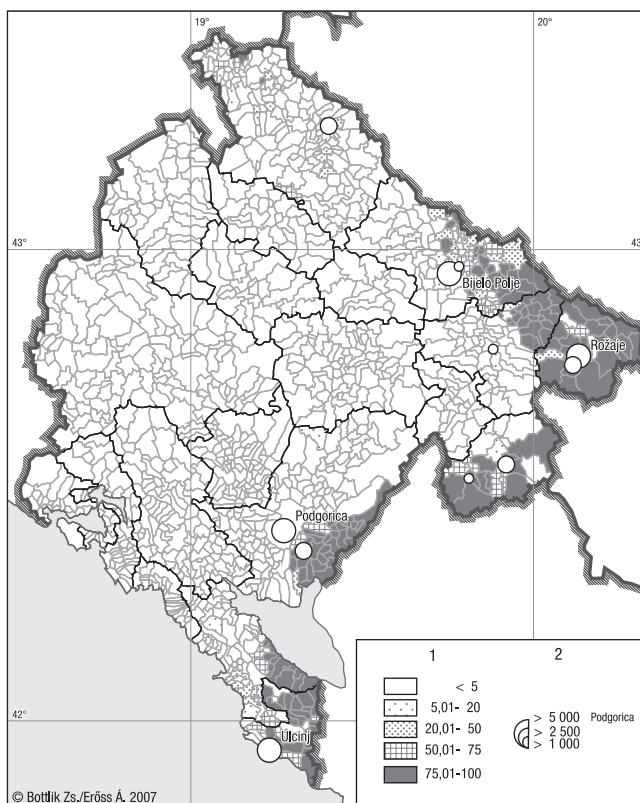
Jugoszláviában, megkülönböztetve ezzel a muzulmán vallási elnevezéstől. A jugoszláv népszámlálások, a *muzulmán/muszlimán (bosnyák)* nemzetiségi kategória fölállításával, 1971-től megkönnyítették e fent említett csoportok leválasztását a főleg Bosznia-Hercegovinában (kisebb részt a Novi Pazari szandzsákban), csupán vallásilag (nyelvileg alig) különböző szerbekről, ill. horvátokról (Kocsis K. 1993).

Jugoszlávia fegyveres konfliktusok által kísért fölbomlása után az 1990-es években az erre a nemzetiségi csoportra vonatkozó korábbi kifejezés megváltozott. Míg a „*bosnyák*” elnevezés Bosznia-Hercegovinában vált elfogadottá, addig Kis-Jugoszláviában (később Szerbiában, így Montenegróban is) újra csak vallási felekezetként ismerték el őket. A szandzsáki muszlimánok többsége újabban a „*muzulmán-bosnyák*” vagy a „*bosnyák*” elnevezést alkalmazza, jöllehet vannak, akik a korábbi muszlimán elnevezéshez ragaszkodnak (RASTODER, Š. 2003). Ezt a bizonytalanságot támasztja alá, ha közelebbről megvizsgáljuk ebből a szempontból a 2003-as nemzetiségi adatokat.

A népszámlálás mind a két (a bosnyák és a muszlimán) kategóriát tartalmazza. A két csoportba sorolt lakosság területi elhelyezkedéséből láthatjuk, hogy az egykori Szandzsák területének DK-i részében jóval többen vallották magukat bosnyáknak (főként Rožaje opštinaiban és a hozzá kapcsolódó Berane ÉK-i részén), mint muzulmánok, vagyis a bosnyák identitás ott erősebb, ahol település területeik leginkább mutatják a tömbösödés jeleit. Ugyanakkor e terület északi részén, ahol a szerbek vannak többségben, ill. az albánok által lakott területekkel érintkező kontaktzónákban (Bijelo Polje) fordított a helyzet. Az előbbi területeken kívül eső térségekben (a Kotori-öböl környékén és a nagyvárosokban) pedig jóval nagyobb a muzulmánok száma. Sőt olykor az is előfordul, hogy a muzulmán vallásúak közül senki sem sorolta magát a bosnyák kategóriába. Meg kell azonban jegyezni, hogy a fentiekből megállapítható identitásingadozás jelentős területi konzekvenciái mellett, a boszniai háború Montenegróban otthonra lelt több ezer, elsősorban bosnyák menekültje is befolyásolhatja ezt a képet.

Az alábbiakban a két kategóriába sorolt lakosság területi elhelyezkedését együtt tárgyaljuk. Az eddigiekből is láthatjuk, hogy leginkább az egykori Novi Pazar-i szandzsák területén lévő opština képezik település területeik súlypontját, amelyek közül 5 községben teszik ki az összlakosság jelentős részét, 2-ben (Rožaje 89%, Plav 55%) abszolút többségét (8. ábra). További két, az albán településterület szomszédságában levő településen (Bar 9%, Ulcinj 5%) arányuk 4% feletti, 70 településen viszont arányuk a 75%-ot is meghaladja. Legnagyobb, montenegrói viszonylatban tekintélyes méretűnek számító közösségeik településterületeik nagyobb központjaiban (Rožaje 8380 fő, Bijelo Polje 5682 fő), valamint Podgoricában (5406 fő) élnek.

Montenegró negyedik legnépesebb etnikai csoportját az albánok (31 163 fő, alig több mint 5%) jelentik, akik – ellentétben koszovói és makedóniai

8. ábra. A muzulmán, bosnyák és albán lakosság területi elhelyezkedése településenként Montenegróban, 2003. – 1 = a muzulmán, bosnyák és albán lakosság együttes aránya; 2 = 1000 főnél nagyobb muzulmán, bosnyák és albán közösségek. Forrás: l. a 6. ábránál

Territorial structure of Muslims, Boshniaks and Albanians by settlement in Montenegro, 2003. – 1 = rate of Muslims, Boshniaks and Albanians; 2 = Muslim, Boshniak and Albanian municipalities with more than 1,000 persons. Source: see Fig. 6.

társaikkal – részt vettek az utolsó, 1991-es jugoszláv népszámláláson is, így számukról és annak változásáról pontosabb képet kaphatunk. A montenegrói albánok száma a II. világháború után csupán enyhe növekedést mutat. Ez összefüggésben áll azzal a ténnyel, hogy természetes népmozgalmi mutatóik nemcsak koszovói és makedóniai társaikénál, hanem az ország többségi nemzeténél, a montenegróiakénál is kedvezőtlenebbek. Jóllehet nagyobb részük muzulmán vallású, de meglehetősen magas közöttük a katolikusok aránya is (pl. a Shkodrai-tó környékén). A vallási összetételük mellett az észak-albániai geg tradíciók továbbélése is magyarázhatja általában demográfiai mutatóik különbözőségét a többi említett albán csoporttól (SCHMIDT-NEKE, M. 2002).

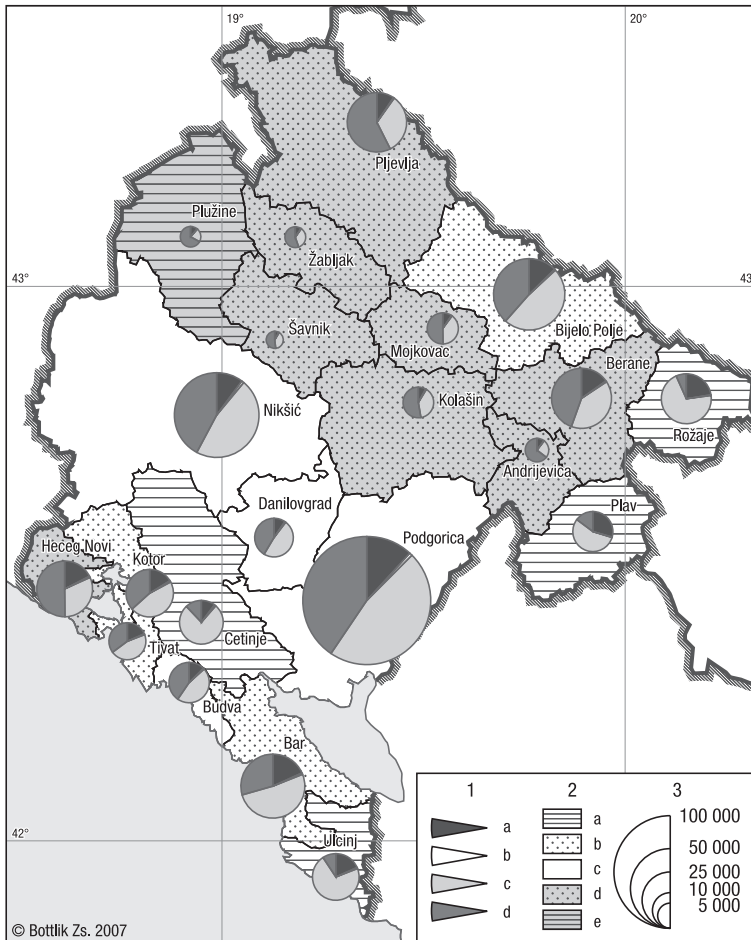
Az albánok aránya 91 településen haladja meg az 50%-ot, amelyek jelentős többsége (77%-a) szinte csak általuk lakott. Településterületük 4 kisebb összefüggő nyelvszigetet alkot, amelyek az ország határvidékén közvetlenül tapadnak az albániai és koszóvíi albán etnikai törzsterülethez. Közülük a legnagyobb kiterjedésű Ulcinj (72%) és Bar (7%) opštínákban, valamint Podgoricától DK-re lelhető fel. Plav (20%) és Rožaje (4%) területén lévő csoportjaik pedig már a hagyományos albán-bosnyák kulturális érintkezési zónában élnek (8. ábra). A főként elmaradott agrártérségekben, ill. zord hegyvidéki területeken levő közösségeik inkább kicsinek mondhatóak. 100 főt meghaladó csoportjaik száma csupán 62 és létszámuk mindössze 3-ban (Ulcinj 6658 fő, Tuzi 2251 fő, Podgorica 1404 fő) haladja meg az 1000 főt.

Az elszakadást kimondó népszavazás földrajzi vonatkozásai

A függetlenség kikiáltását célzó népszavazásról már az ezredfordulón szó esett a montenegrói belpolitikai életben, jóllehet előle – főleg külpolitikai okokból – csupán 2005-ben hárultak el az akadályok (Pósa K. 2003). A választójogi törvény értelmében azok a személyek járulhattak az urnákhoz, akik legalább két éve folyamatosan montenegrói lakhellyel rendelkeztek. Ehhez az Európa Tanács által fölállított Bizottság (Velencei Bizottság) ajánlása is szükséges volt, mivel így mintegy 250 ezer Szerbiában élő montenegrói származású lett a szavazásból kizárva. A törvény az érvényesség vonatkozásában a választásra jogosultak abszolút többségének érvényes szavazatát tekinti sarokpontnak, míg a legitimitás erősítésének óhaját fejezte ki az a tény, hogy az elszakadáshoz végül is 55% igenlő szavazatot tett szükségessé.

A 2006. május 21-én lezajlott népszavazáson a választásra jogosult lakosság 86,5%-a (419 240 fő) vett részt. A 3755 érvénytelen szavazaton kívül a Szerbiától való elszakadás mellett 55% (230 661 fő), míg az államszövetség fönntartása mellett 45% (185 002 fő) foglalt állást. Ennek alapján június 12-én az Európai Unió, majd három nappal később a belgrádi kormány is elismerte Montenegró függetlenségét (LAJČÁK, M. 2006).

Az opštínák választási eredményeit tükröző 9. ábra, valamint az eddigiek alapján látható, hogy a szavazásnak jelentős területi vonatkozásai is vannak. Bár a részvételi arány európai összehasonlításban is igen magas volt, jelentős különbségek érzékelhetőek a különböző területegységekben. Általánosságban elmondható, hogy az átlagot (akár 4–5 százalékponttal is) meghaladó részvételi arányok elsősorban a hegyvidéki szerbek által lakott területeken fordultak elő, míg a muzulmán vallásúak által lakott opštínákban jobban kitapintható volt az érdektelenség (esetleg bojkott?). Itt az átlagtól való eltérés szintén 4–5 százalékpont körüli (pl. Plav esetében 15 százalékpont) volt.

9. ábra. A Szerbiától való elszakadást kimondó népszavazás eredményei opštinańk szerint, 2006. – 1 = a szavazatok megoszlása: a = nem szavazott; b = érvénytelen szavazatok; c = „igen” az elszakadásra; d = „nem” az elszakadásra; 2 = az elszakadást támogató és ellenző opštinańk területi elhelyezkedése az érvényesen leadott szavazatok szerint: a = „igen”-ek 75% fölött; b = „igen”-ek 55–75% között; c = „igen”-ek 50–55% között; d = „nem”-ek 50% fölött; e = „nem”-ek 75% fölött; 3 = a választási jegyzékben szereplő lakosok száma. Forrás: A választási bizottság honlapja (www.rrk.cg.yu)

Results of referendum declared the divorce from Serbia by opštinas, 2006. – 1 = rate of votes: a = does not vote; b = invalid votes; c = ‘yes’ for divorce; d = ‘no’ for divorce; 2 = regional structure of opštinas ‘for’ and ‘against’ the divorce by the number of valid votes: a = rate of ‘yes’ more than 75 per cent; b = rate of ‘yes’ between 55 and 75 per cent; c = rate of ‘yes’ between 50 and 55 per cent; d = rate of ‘no’ more than 50 per cent; e = rate of ‘no’ more than 75 per cent; 3 = the number of inhabitants registered on the referendum list. Source: Homepage of the electoral committee (www.rrk.cg.yu)

Jóllehet általánosságban elmondható, hogy a viszonylag ingatag montenegrói öntudat a történelmi (vallási) és az utóbbi időben erőltetett nyelvi különálláshoz köthető, már az említett elnök-, ill. parlamenti választás alkalmával is a politikai állásfoglalás egyfajta kifejezőeszközzé is vált (MIEDLING, H-M. 2005).

A 12 önállóságot igenlő opština három jól kivehető térségi típusba sorolható. Legmagasabb (75% fölötti) az önállóságra voksolók aránya, a – szerb dominanciájú államszövetségtől legjobban tartó – muzulmánok által lakott Plav, Rožaje és Ulcinj opštinákban, ill. a legerősebb montenegrói öntudattal rendelkező Cetinjében. Ezen kívül további 4-ben (Tivat, Kotor, Bar, Bijelo Polje) főleg a tengerparton van ez az érték 55% fölött. Megjegyzendő, hogy azokban a községekben, ahol nincs jelentős muzulmán lakosság nemcsak a magukat montenegrói vallók, hanem jelentős számban és arányban más etnikumhoz tartozók (köztük nem kevesen szerbek) is az önállóságot pártolták. Ez a tendencia a legnagyobb mértékben Tivat környékén figyelhető meg, ahol a turizmus bevételei a legdrasztikusabban estek vissza a háborús időszakban (BÜSCHENFELD, H. 2001). Sajátos együttest alkot az elemzési szempontból az ország középső részén a nagyvárosokkal rendelkező régió, ahol a szavazás eredménye kiegyensúlyozott volt, jóllehet az elszakadásra törekvők abszolút többségben voltak (50–55% között). Ez vélhetően a kiegyenlítettebb etnikai összetételnek, a városi társadalmi miliónek, nem kis részben pedig annak volt köszönhető, hogy többen a montenegróiak közül is az államszövetség mellett foglaltak állást.

A Szerbiával való államszövetség további fenntartására szavazók 9 területi egységben, leginkább a ritkán lakott hegyvidéki területeken, valamint egy vonzó tengerparti opštinában, a szerb Hercegovina hajdani tengeri kijáratánál (Herceg Novi) kerültek többségbe. A döntően szerbek által lakott területegységekre elmondható, hogy a nemre szavazók között számban és arányban is többen voltak, mint a magukat szerbnek vallók. A legnagyobb eltérés Plužine esetében volt megfigyelhető, ahol a nemmel szavazók aránya több, mint 75%. Valószínűsíthető, hogy nem kevesen (főleg a gazdaságilag elmaradott hegyvidéki térségekben) nosztalgiával gondoltak Jugoszláviára és még mindig a nagy testvérrel való szövetség fenntartásától várták sorsuk jobbra fordulását.

Összefoglalás

Összefoglalva megállapítható, hogy a társadalmi törésvonalak a 21. sz. Montenegrójában a különböző népcsoportok sokszor bizonytalan etnikai identitása mentén tapinthatóak ki, amelyben az egzisztenciális különbségek alapján kialakult politikai állásfoglalás is kifejezésre jut. Meg kell említeni

azonban, az átmenet politikai eseményeit is, amelyek az egykori Jugoszlávia területén véres háborúkba és nemzetközi elszigetelődésbe torkolltak. Ezek az okok együttesen határozták meg Montenegró eltávolodását a belgrádi központtól, amely végül a délszláv föderáció maradványából való kiválását és a titói Jugoszlávia teljes szétesését eredményezte.

A fent említett törésvonalak léte a 2006-ban lezajlott referendum alapján is bizonyíthatóak. Ezek földrajzi meghatározottságát annak három csoportnak a definiálása jelenti, amelyek hozzájárultak az ország önállóságához: 1. Az erős montenegrói történelmi, kulturális gyökerekkel és identitással rendelkezők, akik legfőképpen az ország történeti magját képező Cetinjei opština-ban, ill. környékén koncentrálódnak. 2. A saját pozíciójuk, ill. egzisztenciális helyzetük megerősítését az ország önállóságától váró, a világra nagyobb rálátással rendelkező, elsősorban a nagyobb városokban (Podgorica, Niksić, Bar), ill. tengerparton lakó, magukat szintén montenegróinak vallók. 3. Az 1990-es évek délszláv háborúiban az őket ért atrocitások miatt a szerbekkel immár sorsközösséget vállalni nem kívánók (az albán, ill. a koszovói határ mentén élő albánok és muszlimán bosnyákok).

Politikai ellenpontjukat képezik a magukat szerb hagyományokhoz közelebb érzők, magukat szerbként meghatározók csoportjai. Egy részük az 1970-es években érkezett (főként Közép-Szerbiából) a tengerpart legvonzóbb részeire (a Kotori-öböl környéke), valamint a szerb határ közeli Szandzsákba, ahol megtartotta szerb identitását. A nagyobb városokban a szerbséghez való tartozás vélhetően egyfajta „pártpreferencia” manifesztuma.

A különböző csoportok közötti további egzisztenciális különbségek tanulmányozását és területi konzekvenciáinak feltárását a már említett, 2003-as népszámlálás eredményeire támaszkodó adatbázis, valamint az adatok mögötti helyi sajátosságok alaposabb terepi megismerése segítheti.

IRODALOM

- ANDRIJAŠEVIĆ, Ž.–RASTODER, Š. 2006. The history of Montenegro from ancient times to 2003. – Montenegro Diaspora Center, Podgorica. 300 p.
- BOEKH, K. 1999 Montenegro. – In: ROTH, H. (Hrsg.): Studienhandbuch Östliches Europa Band 1, Geschichte Ostmittel und Südosteuropa, pp. 281–287.
- BÜSCHENFELD, H. 1981. Jugoslawien. – Ernst Klett Verlag, Stuttgart, 264 p.
- BÜSCHENFELD, H. 2001. Montenegro auf dem Weg in die Selbständigkeit? – Geographische Rundschau Jg. 53. Heft 11. pp. 48–53.
- CROSS, S.–KOMNENICH, P. 2005. Ethnonational identity, security and the implosion of Yugoslavia: the case of Montenegro and the relationship with Serbia. – Nationalities Papers 33. 1. pp. 1–27.
- EBERHARDT, P. 2003. Ethnic Groups and Population Changes in Twentieth-Century Central-Eastern Europe. History, Data and Analysis. – M. E. Sharpe, Armonc–New York–London. 559 p.

- FÜRST, P. 2005. Montenegro auf dem Weg nach Europa. – Politik Aktuell, Bd. 3 LIT Verlag, Wien. 194 p.
- GALLAGHER, T. 2003. Identity in Flux, Destination Uncertain: Montenegro During and After the Yugoslav Wars. – International Journal of Politics, Culture and Society 17. 1. pp. 53–71.
- KIČOŠEV, S. 2005. The Ethnic and Religions Structure of the Population of Serbia and Montenegro. – In: Österreichische Osthefte /Ländersonderband Serbien und Montenegro Jg. 47. Heft 1–4. LIT Verlag, Wien. pp. 55–73.
- KIČOŠEV, S.–KOCŠIS, K.–JORDAN, P. 2006. Serbia (Srbija), Montenegro (Crna Gora). – In: Jordan, P.–Kocsis, K. et al. (eds): Ethnic Consciousness in Central and Southeast Europe around 2000. Atlas Ost- und Südosteuropa 2.9–G9, Gebr. Borntraeger Verlag, Berlin–Stuttgart, pp. 68–73.
- KOCŠIS K. 1993. Jugoszlávia – Egy felrobbant etnikai mozaik esete. – Teleki László Alapítvány, Budapest. 60 p.
- KOCŠIS K. 2006. Déli szomszédunk, a soknemzetiségű Szerbia és Montenegró. – In: HEVESI A. (szerk.): Tiszteletkötet Hahn György 70. születésnapjára. Miskolci Egyetem Közleményei, A sorozat, Bányászat, 69. pp. 199–215.
- KOCŠIS, K. (ed.) 2007. South Eastern Europe in Maps. – Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 136 p.
- LAJČÁK, M. 2006. Serbia and Montenegro after the Referendum. – Südosteuropa Mitteilungen Jg. 46. Heft 4. pp. 6–11.
- MIEDLING, H. M. 2005. Einheit in Gespaltenheit? Eine kritische Betrachtung zum Selbstverständnis der Montenegriner in der Krise. – Südosteuropa Mitteilungen Jg. 45. Heft 6. pp. 48–61.
- MIJOVIĆ, V.–JARČOV, V. 2005. Mapa Crna Gore – Map of Montenegro (1: 200 000). – Studio CreativIng, Podgorica.
- MOOR, P-G. 2000. Die Montenegro-Frage heute. – Politische Studien Jg. 51. Heft 7. pp. 47–55.
- PÁNDI L. (szerk.) 1997. Köztes-Európa 1763–1993. – Osiris, Budapest. 803 p.
- PÓSA K. 2003. Montenegró – Szerbiával vagy Szerbia nélkül? – In: ÁBRAHÁM B.–STEKOVICS R. (szerk.): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba. 548 p.
- RASTODER, Š. 2003. Bošnjaci/muslimani i popis stanovništva u Crnoj Gori. – Beograd.
- RUDIĆ, V. 1995. The Ethnic Structure of the Population in Montenegro. – The Serbian Question in The Balkans, University of Belgrade, Faculty of Geography, Belgrade, pp. 241–259.
- SCHMIDT-NEKE, M. 2002. Die windstille Ecke: Die Albaner in Montenegro. – Südosteuropa Jg. 51. pp. 367–388.
- SPASOVSKI, M. (ed.) 1993. Etnički sastav stanovništva Srbije i Crne Gore i srbi u SFR Jugoslavije. – Edicija "Etnički prostor srba" Knj.1., Univerzitet u Beogradu, Geografski Fakultet, Beograd, 328 p.
- ŠUKOVIĆ, M. 2005. Montenegro heute. – Österreichische Osthefte /Ländersonderband Serbien und Montenegro Jg. 47. Heft 1–4. LIT Verlag, Wien, pp. 757–777.